

JOSEF ŠKVORECKÝ

SPISY JOSEFA ŠKVORECKÉHO

Příběh
neúspěšného
tenor-
saxofonisty

IVO ZELEZNÝ

SPISY JOSEFA ŠKVORECKÉHO - SVAZEK 7 - PŘÍBĚH NEÚSPĚŠNÉHO TENORSAXOFONISTY A JINÉ ESEJE

Obsah

- Vyznání muže z podniku paní Salivarové
- **I. - PŘÍBĚH NEÚSPĚŠNÉHO TENORSAXOFONISTY**
- **II. - SAMOŽERBUCH**
(O titulu tohoto díla)
- **ČÁST PRVNÍ - Stručné dějiny Sixty-Eight Publishers, Inc.**
- Dopisy, které nám říkají, proč jsme
- Dopisy čtenářů, kteří vědí, proč jsme, a nebijí nás proto za naše chyby
- Dopisy těch, co si nepřčetli katalog
- Veškeré informace zdarma
- Anglické knihy
- Ceny, honoráře, obohacování
- **ČÁST DRUHÁ - Některé naše knihy a jejich historie**
- Zbabělci
- Tankový prapor
- Mirákl
- Who's who v Miráklu i jinde
- Kapavka, Pánbůh a prostitutky
- Prima sezóna
- Borůvka, Knox, Lvíče atd.
- **ČÁST TŘETÍ - Dodatek po patnácti letech**
- Příběh inženýra lidských duší
- Scherzo capriccioso
- Nevěsta z Texasu
- Bůh do domu, Franz Kafka, jazz a jiné marginálie, anebo Talkin' Moscow Blues
- **ČÁST ČTVRTÁ - A ještě poznámka z jara 1997**
- Vydavatelská poznámka
- Ediční poznámka
- Poznámky a vysvětlivky k jednotlivým textům

Vyznání muže z podniku paní Salivarové

Dostane-li se člověku cti, jaké se dnes dostává mně, je to krásná věc. Je to však také, bohužel, *memento mori*. Sotva kdy dostane člověk čestný doktorát, když mu je třicet.

A *memento mori* vede k zamyšlení: zasloužil jsem si takovou poctu? A jestli ano, čím?

Když mi bylo třicet, byla v naší vlasti v módě zvláštní literární metoda, jíž se říkalo „socialistický realismus“. Po dlouhá desetiletí se o ní psaly učené studie, pokoušející se metodu definovat. Nepodařilo se jim to. Po sovětském zákroku v naší vlasti sešla se dokonce kdesi -- tuším ve východním Berlíně -- konference svolaná výslovně za účelem vypracování takové definice. Konference konferovala a usnesla se na závěrečném usnesení. V něm se konstatovalo, že definici se sice definovat nepodařilo, ale zato se dosáhlo dohody, že bude svolána konference, jež se o to pokusí znova. Pokud vím, tahle konference se pak už nesešla a metoda *de facto* a snad i *de iure* závazná pro všechny spisovatele někdejšího tzv. „tábora míru“ zůstala nedefinována. Její přední světový reprezentant Michail Šolochof se sice v roce 1958 v Praze o definici pokusil -- při besedě v Klubu spisovatelů odpověděl na otázku: „Co je socialistický realismus?“ citací jiné významné, protože sovětské autority Alexandra Fadějeva: „Čort znajeť.“ Mně tahle definice pochopit metodu nepomohla, protože neumím rusky, a tak jsem neměl tušení, co Fadějev vlastně řekl. Pokud vím, žádný spisovatelský svaz, ačkoliv tam

někteří rusky umět museli, Fadějevovu-Šolochovu definici za oficiální nepřijal. Svazy se raději přidržely metody nedefinované, což mělo tu výhodu, že se do ní vešel Kornejčuk i Kafka, Gorký i „Geminvej“. Na vlastní uši jsem se o tom přesvědčil na jedné literární merendě ve Vídni někdy v pozdních letech šedesátých.

Jenže to bylo až později. Když mi bylo třicet, vešla se do metody pouze díla psaná podle vzorce první z kategorií formulované literatury, jak je v knize *Adventure, Mystery and Romance* popisuje můj kolega z anglického oddělení Chicagské university John G. Cawelti.

Podle tohoto vědce existuje pět typů prózy psané podle formule:

1. *Adventure* neboli dobrodružné příběhy.
2. *Romance* neboli zamilované příběhy.
3. *Mystery* neboli příběhy o záhadě.
4. *Melodrama* neboli dramata, kde intenzita literárních efektů neodpovídá intenzitě situace.
5. *Alien Beings Or States*, příběhy o mimozemských bytostech nebo stavech.

Každá z těchto pěti kategorií je založena na *central fantasy*, což bych snad přeložil jako „ústřední fantazírování“. Fantazírování první kategorie, dobrodružného příběhu, je hrdina, jenž překonává všemožné překážky a nebezpečnosti na cestě za uskutečněním nějakého vznešeně morálního poslání. Překážky klade hrdinovi do cesty padouch nebo padouši, jež hrdina nakonec potře. Kromě blahého vědomí úspěšně splněného morálního úkolu dostane hrdina obvykle odměnou také pohlednou mladou ženu. Podle Caweltiho aplikují tuto obecnou formuli různé kultury na rozličné konkrétní kulturní materiály. Klasickou aplikací je třeba americký western, nebo jak se u nás říkávalo kovbojka. Hrdinou je zde *Stranger*, cizinec, který se na počátku příběhu objeví na obzoru, pokud možno na pozadí vycházejícího slunce. Z horizontu sjede do údolí, kde je ranč, jehož majitele sužuje banda desperátů kradoucích mu dobytek, čímž ho ohrožují na živobytí. V městečku bývá neschopný šerif, rančer bývá vybaven hezkou dcerou, anebo městečko bývá vybaveno, rovněž hezkou, učitelkou. Hrdina postřílí desperáty v místním saloně i jinde, rančerův ranč je zachráněn před bankrotem a cizinec, navíc k dobrému pocitu, že vzal zákon za správný konec do svých rukou, dostane odměnou rančerovu dceru nebo místní učitelku. Tento konec není obligátní: v řadě westernů hrdina pouze zachrání rančerově dceři věno a na poslední stránce příběhu se opět promění v siluetu na pozadí slunce, tentokrát spíše zapadajícího.

Romány a divadelní hry psané u nás v době, kdy mi bylo třicet, byly obvykle aplikacemi Caweltiho obecné formule na konkrétní materiál Československa padesátých let. Odehrávaly se v JZD nebo ve znárodněných továrnách, případně dolech, jejichž předsedu nebo ředitele sužovala banda neuvědomělých, alkoholických nebo prostě líných dělníků, často ideově matených reakcionáři nebo americkými agenty. Místo děje bývalo vybaveno nedostí energickým stranickým tajemníkem, hezkou učitelkou, případně lékařkou. Roli *Strangera* obsadil stranický tajemník z okresního nebo hlavního města, tedy z vyšších a proto moudřejších kruhů stranické hierarchie. Ten přesvědčil dělníky o pravdě komunismu, o škodlivosti pití a o nemravnosti před -- nebo mimomanželského pohlavního života. Také odhalil reakcionáře nebo americké agenty a navíc k blahému pocitu dobře splněné stranické povinnosti dostal přívazkem učitelku nebo lékařku.

Této aplikaci Caweltiho se říkalo „socialistický realismus“.

Jenže když mi bylo třicet, Caweltiho jsem neznal. Proto jsem nepsal takové příběhy. Psal jsem divné věci. Třeba knihu povídek nazvanou *Nové canterburské povídky*, jež sestávala z rámcového příběhu a z několika vyprávění. Rámcový příběh tvořila *jam session* studentského swingbandu, který se později, v omezené míře světově proslavil v románě *Zbabeleci*. Jeho *sidemeni* Benno, Harýk, Lexa, Fonda a Danny Smiřický si v pauze mezi swingováním vzpomenu, že toho dne je právě výročí narození Geoffreyho Chaucera a kdosi navrhone, aby každý vyprávěl příběh o něčem, co prožil za války. Tohle bych vlastně neměl říkat, protože to prozrazuje, že já, ač dnes doktor *honoris causa*, jsem tehdy, ač student anglistiky, nevěděl, že přesné datum Chaucerova narození není známo -- přišel na svět někdy mezi roky 1340-1344. Ale omluvme tu neznalost třeba známou vytáčkou, jíž se říká *licentia poetica*. Buď jak buď, každý účastník *jam session* tedy vypráví příběh, ale žádné nejsou podle Caweltiho. Ovšem sbírku jsem psal u babičky v Kolíně o letních prázdninách roku 1947, kdy se u nás Cawelti dosud neaplikoval. Pod pseudonymem Fred Errol jsem pak rukopis zadal do literární soutěže Svazu vysokoškolského studentstva a v únoru 1948 jsem za ni dostal první cenu: měsíční zájezd do Anglie. Dvacet dní po vyhlášení výherců přišel Únor zvaný Vítězný a místo do Anglie jsem jel, jak říkali příslušníci hnutí české recese, do Gedele.

Že jsem jel pouze do Gedele, nebylo takové neštěstí. Horší bylo, že rukopis sbírky, který jsem v padesátých letech půjčoval přátelům, se přílišným půjčováním ztratil. Říkal jsem si: Patrně žádná škoda. Jenže přece jen -- vyhrálo to tu první cenu.

Potom, když mi byl těch třicet, scházeli jsme se s přáteli u Jirky Koláře, u Mikuláše Medka, u Jindřicha Chalupce: Kolář, Zdeněk Urbánek, Jan Hanč, Jan Rychlík, Bohumil Hrabal, Věra Linhartová, Jiřina Hauková, Medek, Emila Medková, Luděk Šváb, Vratislav Effenberger a několik dalších. Četli jsme si navzájem nahlas povídky, které nevycházely, protože nebyly podle místní aplikace; já třeba a mezi jiným novelu *Zákony džungle*, a tak se taky neustálým půjčováním ztratila. Teprve po čtyřech desetiletích, ani ne tak díky úsilí věrných kamarádů, kteří dokonce, jako Vlád'a Justl, hledali ty texty inzeráty v novinách, jako spíš díky šťastné

náhodě, že bratranec dr. Josef Novák se rozhodl udělat pořádek na půdě, jsou některé ty moje dávné rukopisy zase na světě.

To mě přivádí k otázce, již jsem si položil na začátku: Zasloužil jsem si ten dnešní doktorát? A jestli ano, čím?

Musím rovnou říct: ne tak docela, nebo ne já sám. Ale jsem pohlaví mužského a my pořád ještě žijeme ve světě navenek ovládaném muži, i když ovšem tito vládnoucí muži jsou ve skutečnosti pod dobře utajenou diktaturou žen. Fakt je, že zterorizován svou ženou, napsal jsem ten šek na pět tisíc dolarů, jímž se dostalo finanční základny nakladatelství Sixty-Eight Publishers Corporation v Torontovicích nad Ontárijkou, jak tomu našemu velkoměstu říkají kanadští Češi. Nakladatelství bylo ovšem mozkovým děťátkem -- anebo jak by se vlastně správně mělo přeložit *brain child* -- mé ženy Zdeny Salivarové; já jsem pouze vysázel těch pět tisíc doláčů. Ale umožnilo se tím, že přátelům a kolegům, kteří v sedmdesátých a osmdesátých letech v Československu nepsali podle místní aplikace, se nestalo, že by jejich rukopisy přišly k ztracení. Vyдалa je Zdena Salivarová, čemuž se říká, že vyšly „u Škvoreckého“, neboť pořád ještě žijeme ve světě navenek ovládaném muži a já jsem muž, kdežto Salivarová je pouze ženská: nejdokonalejší tvor po člověku, jak říkával její bratr Lumír, než emigroval do Kanady a tam svou sestru poznal líp než doma.

Nechci se však chlubně umenšovat. Nápad dostala moje žena a moje žena mě zdolala, že jsem, ač svírán strachem, souhlasil. Ale souhlasil. Ano, bál jsem se. Ne o těch pět tisíc baků. Ale že kdybychom zkrachovali, jak nám to prorokoval chudák Egon Hostovský, ale přesto nás podporoval, seč mohl, udělalo by to velkou radost vyznavačům místních aplikací v Československu. Naštěstí a díky mlčící, avšak kupující většině českých a slovenských exulantů, jsme nezkrachovali, nýbrž jsme rostli, a tak dnes -- samozřejmě taky díky našim exilovým kolegům z vydavatelské branže a statečným vydavatelům českého samizdatu -- neexistují snad ineditní rukoupisy ztracené přílišným půjčováním.

Na tomhle dobrém díle mám i já svůj podíl. Já jsem totiž Salivarovou živil, aby se čtrnáct hodin denně a sedm dní v týdnu mohla věnovat svému nakladatelství. Živil jsem ji tím, že jsem dělal profesora anglické a americké literatury na Erindaleské koleji Torontské university v městě s krásným indiánským jménem Mississauga v Ontariu. Nutnost živit Salivarovou a její podnik mě donutila dělat literární vědu, kterou jsem pak jedenadvacet let dělal; snad přijatelně, protože jsem si od Torontské university vysloužil titul *Professor Emeritus*, což bohužel nevím, jak se řekne česky -- tak jsem v exilu upadl. Snad zasloužilý vysloužilce.

Taky jsem si tím snad vysloužil tenhle časový doktorát, který mi dnes Masarykova universita uděluje. Jaksi bokem jsem napsal i nějaké romány. Tím „bokem“ nemyslím, že bych je odbýval nebo že by mi na nich nezáleželo. Ale psal jsem je teprve po tom, co jsem si odpracoval redaktorské povinnosti v podniku paní Salivarové.

Snad i proto jsem si nikdy netroufal prohlašovat se za umělce. Chtěl jsem být spíš *entertainerem*, a tak jsem upadl, že nevím, jaký je na to český výraz, Bavitel? Nevím. Prostě člověk, jenž vypráví příběhy, jimiž se lidé baví, doufáme na přijatelné úrovni inteligence. Ale baví. Nikdy jsem si taky netroufal žádat od čtenářů, aby luštěli, co chtěl *entertainer* říci. Co jsem chtěl říct, je doufám jasné.

A tak tu dnes stojím ozdoben čestným titulem. Snad jsem si jej dokonce zasloužil. Buď jak buď, snažil jsem se, aby se mým přátelům a kolegům z undergroundu sedmdesátých a osmdesátých let jejich Nové canterburské povídky neztratily a oni nemuseli spoléhat na náhody, jako jsou bratrance stížení záchvatem pořádkumilovnosti.

Snad jsem se -- díky své ženě, své diktátorce -- nesnažil zcela neúspěšně.

Děkuji vám.

1991

I. - PŘÍBĚH NEÚSPĚŠNÉHO TENORSAXOFONISTY

DICHTUNG UND WAHRHEIT

VLASTNÍ ŽIVOTOPIS

Narodil jsem se v Náchodě, v menším městě při severovýchodní hranici Čech, v nejzápadnější části Československa. Jméno prý kdysi označovalo místo, kudy se vcházelo do země; horský průsmyk, na jehož dně leží moje rodné město, od nepaměti totiž používaly karavany kupců a armády vetřelců vnikajících do Čech. Procházely úzkou průrvou mezi horami do velikého údolí české země, obývané na počátku křesťanské éry Kelty, které si římské impérium zřejmě nikdy nepodmanilo a kteří se později zčásti smísili s všemožnými slovanskými kmeny, jež se dostaly nejdál od své kolébky kdesi na okraji Asie, zčásti jimi byli vypuzeni. Z těch různých kmenů se jako přežití nejschopnější ukázali Češi, nakonec kotlinu ovládli a dali své jméno téměř všem jejím obyvatelům. Nejbarvitější ze skupin, které si zachovaly vlastní kmenové jméno, byli Chodové. Přišli ovšem do Čech dávno po původní slovanské invazi, možná dokonce na pozvání českého vladaře někdy v prvních stoletích druhého tisíciletí, a jejich původ, pokud vím, je nejasný. Buď jak buď, byli to svobodní ozbrojení sedláci a usadili se v horách hledících do německých zemí na západě. Čeští králové chytře využívali jejich svobodomilovnou povahu tím, že z nich udělali jakési pohraniční strážce, poddané nikomu kromě krále, jenž jim

výměnou za válečné služby povolil různá privilegia, především je zbavil povinnosti feudálního služebnictví. Moje hrdá maminka byla Chodka.

V raném dětství promlouvala ke mně historie ze všech stran a mnoha různými jazyky. Renesanční zámek vévodící městu vystavěli na ruinách pevnosti, pocházející snad z jedenáctého století; zbytky jejích kamenných hradeb se vinuly po prudkém skalnatém svahu dolů a končily smradlavou věžičkou, prý bývalou zámeckou hladomornou, údajně dosud plnou starodávných kostí. Poblíž hladomorny si člověk mohl sednout ke kamennému stolu s prohlubní pro hrací kostky; u tohoto stolu zaháněl prý dlouhou chvíli Jan Žižka, jenž hrad obléhal celý rok, nakonec neúspěšně. Pán hradu, věrný katolík, uhájil před heretiky jak svou víru, tak svůj majetek.

Na náměstí, za raně gotickým kostelem vybaveným absurdně barokními věžemi, stál předmět opředený pikantním tajemstvím: pískovcová socha obnaženého muže, přivázaného ke kůlu, jemuž po boku seděl pes držící v tlamě cosi, co nemohlo být nic jiného než mužská varlata. Podle důstojného pána Melouna, našeho učitele náboženství, byl ten muž křesťanský mučedník a koule v psově tlamě byly „mučící nástroje“. Podle tradice uchovávané v místních hospodách představovala socha místního playboye ze šestnáctého století, jehož spravedlivě ztrestali rozzuření manželé záletných manželek.

Na vojenském hřbitově na vršku kopce tyčícího se nad horským průsmykem mohl člověk filosofovat před náhrobky vojáků, kteří položili životy za rakouského císaře v prohrané válce s Pruskem v roce 1866. O něco dál v kraji označovala hromada kamení počásím ošlehaného místo, kde kdysi stála pevnůstka loupežných rytířů, kteří v čase Richarda Lvího srdce bohatli vražděním kupců. A asi třicet kilometrů na východ tyčily se kostelní věže jiného středověkého města jménem Broumov, jež vyneslo Adolfu Hitlerovi hanlivou přezdívku „der böhmische Freiter“, kterou si pro něj vymyslel kancléř Hindenburg. Kancléř byl slabý v zeměpise a popletl si sousední město, vyzdobené spoustou nádherných barokních soch tak ohlodaných větrem a deštěm, že vypadaly téměř moderně, s jiným Broumovem, v Rakousku.

Historie se mi tedy jevila jak paradoxní montáž; promlouvala ke mně i velice soudobým jazykem železobetonové opony, jež se pnula všude kolem města a pozůstávala z obrovských bunkrů, skrývajících těžká děla: česká Maginotova linie, po Mnichově vyklizená. Na počátku války rozervali její stěny ženisti zbraní SS dynamitem a kovové otočné věžičky, zapuštěné do železobetonu odvezli do Německa, kde je roztavili a použili k výrobě Tigrů a Panterů. Jejich ohořelé mrtvoly měly brzo nato označovat všemožná evropská bojiště.

Náchod bylo jediné pohraniční město v Čechách po Mnichově nepřipojené k Říši. V té obci asi 12 000 duší žilo jen nějakých sedm nebo osm německých rodin; většinou slušní lidé, pozoruhodně imunní vůči svodům ideologie. Národnostně, i když ne rasově, byl Náchod čistý: bez Němců. De facto se česky mluvilo i na druhé straně hranice, v kraji kolem Kladska, odtrženém od země zase v jiné pruské válce -- tu prohrála v osmnáctém století Marie Terezie. Když se v Německu dostal k moci Velký Árijec, kladští Češi se museli rychle přizpůsobit, jinak... Poslali tedy děti do německých škol (jiné nebyly) a dávali jim ultraněmecká křestní jména: Horst, ve vlasti Horsta Wessela tehdy velice módní, nebo Gudrun, po jakési ženštině z wagnerovského mýtu. S příjmeními se moc dělat nedalo, takže když jsem v tom kraji po válce učil, zkoušel jsem dětičky honosící se jmény jako Horst Vohňousek, Gudrun Skočdopolová, Heidemarie Smrkáčová nebo Klaus Vopice. Mluvili českou hatmatilkou na způsob kabaretního jazykového humoru.

Náchod byl taky městem přádelen. Odsávací zařízení odstraňovalo bavlněný prach ze strojů a vyhánělo jej na střechu, kde stály podivné výčnělky zvané „prašné věže“, a odtud se prach vyfukoval do vzduchu. Smog byl tak hustý, že když člověk k večeru vystoupil na kopce lemující údolí, město leželo v husté hrachové polévce. Jenže v těch dobách nikdo nevěděl, že existuje nějaký smog. Místní doktoři si lámali hlavu jak to, že vzdor zdravému horskému podnebí tu tolik lidí trpí chorobami dýchacích cest.

Patřil jsem k nim i já. Po kratičké kariéře pravého obránce v mužstvu fotbalových benjamínků sklátil mě zápal plic. Bylo to před objevením antibiotik a na pneumonii se snadno dalo umřít. Já umřít velice nechtěl, a slíbil jsem tedy Pánubohu, že když se uzdravím, budu se denně modlit deset otčenášů a deset zdrávasů. Dny, znejasněné horečkou, se vlekly, a já zvyšoval počet slíbených modliteb, až jsem skončil s břemenem sto otčenášů a zdrávasů denně. Po celý rok, jak jsem se zvolna zotavoval, snažil jsem se slib splnit: noc co noc jsem hodiny proklečel u postele a ráno jsem vypadal jako dítě stížené ošklivou kocovinou. Intenzivní zbožnost mě tak vyčerpala, že za rok se o mě opět pokusil zápal plic. To už jsem ale byl chytřejší. Slíbil jsem pouze, že jestli se uzdravím, vstoupím -- až mi bude osmnáct -- do kláštera. Když byla ta lhůta v dohledu, posunul jsem ji na jednadvacet. Oddálení měla, nevědomky, na svědomí jedna dívka -- vlastně dvě. Sotva se přiblížily jednadvacáté narozeniny, opět jsem vstoup do kláštera odložil na pětadvacet. Pro světský život mě nakonec uchovali komunisti. Po puči jedním z prvních jejich činů, jimž říkali třídní spravedlnost, bylo, že zavřeli všechny kláštery.

* * *

Náboženství hrálo v mém dětském tápání důležitou roli. Před prvním svatým přijímáním ve třetí třídě zpytovali jsme svědomí, pak jsme si spočítali hříchy a porovnávali výsledky. Byl jsem zřejmě největším hříšníkem třídy. Vyšlo mi hříchů čtrnáct. Berta Grym, nejzámožnější žák ročníku, se prozpytoval pouze ke čtyřem hříchům, a stal

se tak vzorem zářné čistoty. A navíc byl mezi mými hříchy jeden, zvaný „pochybování o člancích víry“. Když jsem jej zamumlal do velkého ucha velebného pána Melouna, pohlédl na mě mřížkou zpovědnice udiveně a užasle se otázel: „O kterém článku víry jsi pochyboval?“ Zakoktal jsem: „Že svět byl stvořen v sedmi dnech.“ Četl jsem totiž knihu o dinosaurech, jež vzrušila mou představivost víc než Mojžíš. „To není článek víry,“ pravil velebný pán chlácholivě, ale já místo úlevy pocítil zmatek. Proč jsou v bibli falešné informace?

Ano, náboženství mě provázelo celým životem, někdy za kuriózních okolností. Abych se naučil německy, posílali mě rodiče do letního penzionu Onkla Otty a Tante Blanky. Protože tam byla němčina povinný jazyk, každý se snažil co nejvíc mluvit česky. Devadesát procent dětí byli židi. Z nich devadesát procent o pár let později zahynulo. Když jsem strávil první prázdniny v ústavě Onkla Otty a Tante Blanky, něco o židovském náboženství jsem už věděl. Chodil jsem na němčinu ke kantorovi místní synagogy, jenže jenom dvakrát týdně, kdežto teď jsem byl se židy v denním styku a poznal jsem řadu jejich zvyků a rituálů. Nejvíc ze všeho mě oslňovala tradice obřizky. S úžasem jsem si uvědomil, že mi nikdy nenapadlo přemýšlet, co to vlastně udělali s Ježíškem: obřizka bylo pro mne pouhé slovo, nevázala se k němu žádná představa. Nyní bylo to slovo učiněno tělem: v noci je v chlapecké ložnici promítali baterkou na stěnu, měřili délku a tloušťku krejčovskou mírou. Klukovský nápad, soutěž o nejdelší a nejtlustší úd, nebyla samozřejmě součástí oficiální „olympiády“, jež nás zaměstnávala ve dne.

Skupina ortodoxních hošíků se však nezúčastňovala penisové olympiády. Místo toho se ceremoniálně nořili do dlouhých modliteb, s cicitly na čele, a drželi všemožné pusty. Podezřele mnoho pústů, ale já nebyl podezřivý hoch. V penzionu byl nějaký Quido Hirsch, vedle Alexe Karpelese můj nejlepší přítel v té instituci, velice do všech stran přetékájící tloušťk, který se postil prakticky pořád. Důvod byl lékařský, ne náboženský, jenomže to já nevěděl. Svým pústům dával Quido všelijaká hebrejsky znějící jména, a mě sžírala závist. Abych ho porazil na jeho vlastním trávníku, vymyslel jsem si třídenní katolický púst nařizující totální abstinenci od vody a nápojů z vody, a málem jsem umřel žízni. Jenomže ne já, ale Quido umřel, necelé tři roky nato.

Alex Karpeles byl jedním z mála těch, co nezahynuli v Aušvicu. Jeho rodina včas odjela za hranice a po válce se Alex -- na krátkou dobu -- vrátil v britské uniformě. Potom odešel zpátky do Palestiny, a jestli přežil všechny války, které následovaly, možná že je dosud naživu. Nese odpovědnost za můj literární debut.

* * *

Spisovatelem jsem se stal v klasicky freudovském stylu. Vinou mých dvou utkání se zápalem plic stalo se ze mě churavé, příliš opatrované dítě, moje úzkostlivá maminka mě denně doprovázela do školy a ze školy a nutila mě nosit ostudnou pletenou pokrývku hlavy, jež vypadala jako maska Pavoučího muže a měla mě uchránit před nastydnutím. Zbaven možnosti oddávat se klukovským dobrodružstvím, začal jsem o nich snít. Jednoho dne jsem jeden takový sen hodil na papír. Četl jsem tehdy v českém překladu první dva díly nedokončené trilogie Jamese Olivera Curwooda a mnoho let poté, když jsem se octl v Kanadě, k svému překvapení jsem zjistil, že toho mistra dobrodružného žánru tu nikdo nezná: Třebaže se Curwood narodil v Americe, napsal spoustu romantickodobrodružných románů o příslušnících Kanadské jízdní policie v slušivých červených kabátech a o krásných indiánských dívkách: něco na způsob Rose-Marie. Otráven, že trilogii chybí happy end, dokončil jsem ságu románem *Tajemná jeskyně*, v déli celých osmnáct stránek na stroji, a prvně v životě jsem zažil rozkoš tvoření. Můj druhý román, inspirovaný jiným Kanaďanem jménem Ernest Thompson Seton a zasazený do britsko-francouzské války v Americe, se jmenoval *Mužové železných srdcí* (srdce se tavila pod dotykem ženské krásy). A právě tenhle román Alex vydal v cyklostylovaném časopise Mladých sionistů v Praze, který redigoval na anglickém gymnáziu. Po komunistickém puči v Československu jsem se k tomuhle svému debutu moudře nehlásil.

Jak jsem vyrůstal a zastihla mě puberta, následovala řada románových fragmentů, kde inspirací nebyla už kanadská literatura. Ve všech vystupoval mladý český herec, senzačně úspěšný v Hollywoodu, a tam slibující věčné přátelství jistému Freddiemu Bartholomewovi.

Jsem pravým opakem teplého bratra, ale zdá se, že většina mladých lidí prochází obdobím platonické homosexuality. Okouzila mě (patrně hrozná) hollywoodská chlapecká hvězda, kterou jsem viděl v dojáku podle *Malého lorda Fauntleroye*. Na nejbližší léto ohlásilo jedno místní kino jiné dílo v Freddie v hlavní roli: *Stateční kapitáni*. Aniž jsem vysvětlil proč, rozhodně jsem odmítl strávit prázdniny v penzionátu ve švýcarské Ženevě, kde jsem se měl naučit francouzsky. Báł jsem se, že promeškám tu cukerinovou realizaci Kiplingova románu. No, nepromeškal jsem ji -- a do Švýcarska jsem se podíval až o nějakých pětatřicet let později; tou dobou Freddie s dolíčky ve tvářích se už dávno proměnil ve vybledlou vzpomínku.

Nějaký čas po těch neslavných prázdninách románové fragmenty pokračovaly, ale po filmu *Vítězný běh* (*Thoroughbreds Don't Cry*) stala se hrdinovým protějškem dívka jménem Judy Garland. Zůstala hrdinkou i třetí sady fragmentů, v nichž se český herec proměnil v barového tenorsaxofonistu.

* * *

Protože do mého života, jako zjevení, vstoupil ten zvláštní způsob muzicírování. Bylo to jediné zjevení, jaké jsem kdy zažil. Nejsem mystik. Můj náboženský život byla skrz naskrz záležitost mozku. Zůstal jsem také lhostejný k mužům pochodujícím pod vlajkoslávou, k sloganům, k holčičkám, které líbají státníci, k pažím pozdvíženým k římskému nebo proletářskému pozdravu. Ale...

Moje zasvěcení do jazzu znamenalo také začátek mého vstupu do literatury. Umluvil jsem otce, aby mi koupil tenorsaxofon, a zkusil jsem štěstí s několika místními studentskými swingovými skupinami. Ale jako jazzman jsem neměl o mnoho víc štěstí než jako milenec Judy Garlandové. Vždycky mi připadalo, že na můj případ se nesmírně dobře hodí věta z Faulknerových *Neporažených*: „Ti, kteří mohou, ti to dělají; ti, kteří nemohou, a trápí se dost dlouho tím, že nemohou, ti o tom píší.“ Nemohl jsem, trápil jsem se, a nakonec jsem napsal *Zbabělce* -- román, který mě znemožnil a později udělal.

Stejně jako Freddie i Judy Garlandová posléze zmizela z mých fragmentů, ale ovlivnila mou budoucnost v důležitém smyslu. Abych jí mohl napsat dopis, začal jsem se z příručky pro samouky učit anglicky, a zle jsem zanedbal francouzštinu, kterou jsem studoval u drahé soukromé učitelky. Nakonec ta drahá soukromá učitelka řekla mé zklamané mamince, že student s menším talentem pro jazyk Racinův než jsem já by se sotva našel -- ačkoliv, dodala, skutečně nechápe, že mladík mluvící tak plynně německy je tak totálně neschopen naučit se francouzštinu. Ale ještě předtím, než jsem byl takto v nemilosti propuštěn, nahradily celuloidovou dívku mých snů náchodské krásy z masa a kostí, a dějiště mých románových fragmentů se přesunulo z Kalifornie do mého rodného města, které se proměnilo v Kostelec mých knih. Melancholický superstar nočních klubů na Sunset Boulevardu nabyl skromnější rozměr a proměnil se v cynika jménem Danny Smiřický.

Volba toho jména nebyla náhodná, a paradoxně za ni vděčím politice Velkého Árijce. Moje maminka si velmi zakládala na svém rodokmenu, a protože se za svobodna jmenovala Kurážová, což pokládala za fonetizaci francouzského *courage*, vznikla legenda, že jejím předkem byl francouzský aristokrat, jenž po revoluci uprchl z Francie (proto ty soukromé hodiny francouzštiny). Ale dokud se v Čechách neuplatnily Norimberské zákony, byla to jen nepotvrzená legenda, zrozená snad z marnivě stránky povahy mé krásné maminky, jež jí plnila hrdostí na její snadno ověřitelné chodské předky -- tak majestátní hrdostí, že kdykoli chtěla v manželské hádce usadit otce, přešla z normální češtiny do tvrdě znějícího chodského dialektu. Můj otec byl naproti tomu třídne neuvědomělý demokrat do morku kostí a o předky se nestaral. Byl typickým produktem zamerikanizované Masarykovy první republiky. Ačkoliv byl členem ultrakonzervativní národně demokratické strany, popíjel pivo s místními socdemáky a komunisty a ani jemu, ani jim na tom nepřipadalo nic zvláštního. Otcovu stranu charakterizovali později fašisti reálného socialismu jako „polofašistickou“, ale většina otcových přátel byli židi, a ani v tom nikdo neviděl nic divného. Můj tatínek byl, popravdě řečeno, něco na způsob filosemity, myslím hlavně díky židovské tetičce, kterou měl nezřízeně rád.

Ta černoooká kráska, kterou nepamatuju jinak než v černých kalhotách (a tenkrát nosily kalhoty jen sufražetky) a s půlmetrovou špičkou na cigarety v ústech, spojovala ve své půvabné osobnosti kapitalismus s komunismem. Byla to milionářka a aktivní členka strany, do níž investovala většinu svého volného kapitálu: skutečná salónní bolševička. Sotva do Čech vtrhli nacisti, utekla do Sovětského svazu, kde ji promptně posadili za mříže. Došel od ní toliko jeden dopis a nad ním jsem otce zastihl v slzách, jež se před maminkou snažil skrýt. Tetička Marie ho prosila, aby jí poslal česko-ruský slovník. Pak už jsme o ní nikdy neslyšeli. V knize o židech v československé Svobodově armádě, kterou má žena vydala o čtyřicet let později, je o tetičce zmínka: stala se politručkou ve Stalingradu. Ale z války se nevrátila.

Třebaže otec se o své předky nezajímal, nacisti se o ně zajímali; jako každý museli jsem i my prokázat árijský původ. Důkaz, částečně zfalšovaný, provedl otcův bratr, jenž byl katolický kněz a rád pročetl staré matriky. Najevo vyšly tři překvapující okolnosti. Předně se potvrdila legenda o maminčině francouzském původu, i když ne tak, jak by se jí to líbilo. Ze strany svého otce skutečně pocházela z francouzského předka. Ale jediné spojení tohoto muže s aristokracií bylo jeho povolání. Byl to lokaj, jenž provázel svého pána do přechodného exilu v jakémsi západočeském zámku, tam podlehl půvabům chodské dívčiny z nedaleké vesnice a ze vznešených služeb uprchl. Ale jestliže ten objev bylo pro maminku zklamání, druhý objev mého velebného strýce byl, ve světle nových zákonů, vyložený trapas. Zjistilo se, že dívčí jméno jedné z otcových babiček bylo Silbernáglová. Šance, že dívka jménem Silbernáglová byla árijka, byly nepatrné, ale naštěstí svatební záznam v matrice uváděl, že nevěsta je římskokatolického vyznání. Nacistům bylo samozřejmě náboženské přesvědčení židů lhostejné a patetické pokusy o záchranu některých náchodských židů tím, že požádali vždy ochotného velebného pána Melouna, aby je pokřtil, se ukázaly marné. Jenže Norimberské zákony stanovily, že nešla-li prapředkova rasa zjistit mimo veškerou pochybnost, a prapředek byl veden jako katolík nebo protestant, měl být takový člověk pokládán za árijce. Strýček, který záznam ještě šikovně vylepšil, dokázal tedy, že právě to byl případ babičky Silbernáglové, a my byli v bezpečí.

Třetí strýčkův objev bylo příjemné překvapení pro mou aristokratofilní maminku. Škvorečtí byli zřejmě velice stará zemanská rodina, o níž se prameny poprvé zmiňují ve čtrnáctém století a která vlastnila tvrz ve vesnici Škvorec východně od Prahy. Jeden předek, Martin Škvorecký, který si po porážce protestantů na Bílé hoře převlékl plášť a z evangelíka se stal katolíkem, má dokonce jakýsi význam pro historiografii. Byl správcem statků hraběte Czermína, majitele jednoho z největších panství v Čechách, a jeho pravidelná týdenní hlášení o

stavu hraběcích statků, která v třicátých letech našeho století vydal Zdeněk Kalista, jsou cenným zdrojem pro studium ekonomických poměrů za třicetileté války. Martin však skončil život bídě. Jeho sedmnáctiletá druhá žena, tehdy už matka dvou synů, mu utekla se švédskými vojáky a starý manžel přišel o rozum. Ti „švédští“ vojáci byli velmi pravděpodobně čeští protestanti, kteří bojovali v řadách švédské armády v naději, že znovudobudou svou vlast. Když poznali, že na něco takového není naděje, aspoň si s sebou do Švédska odvedli česká děvčata, bez ohledu na jejich manželský status, aby se tam staly jejich manželkami, matkami jejich dětí a kuchařkami, které by posilovaly slábnoucí vzpomínky na starou vlast knedlíky, vepřovou a zelím.

Škvorečtí byli jakási vedlejší neurozená větev mocného rodu Smiřických, jednoho z nejprominentnějších aristokratických domů v Čechách. Odtud Danny Smiřický.

Narodil se ovšem až po válce. První čtyři roky toho *Götterdämmerung* jsem navštěvoval místní reálné gymnázium, velice tradiční ústav s povinnou maturitní zkouškou z dvou hlavních předmětů, latiny nebo matematiky. V průběhu těch čtyř let se české střední školy rychle a násilně germanizovaly, nejdřív zvýšením počtu hodin němčiny ze tří myslím na sedm týdně, potom rozkazem zemského inspektora, že ideologicky důležité předměty jako dějepis a zeměpis se musí vyučovat německy. Pojem „ideologie“ zavedli do našeho slovníku nacisti; může se někdo divit, že od té doby jsem nedůvěřoval tomu slovu a všemožným obsahům, jichž postupem času nabývalo? Così nazvané *Die deutsche Ideologie* se stalo součástí výuky němčiny, a učila to s nechutí hezká Sudeťáčka, profesorka Eva Althammerová, která se rasově zapomněla a vdala se za Čecha s beznadějně neteutonským jménem Švorčík. To ovšem spáchala už před válkou: obdobnou mesalianci by sotva dovolili poté, co byl zřízen Protektorát Čechy a Morava.

Německá ideologie pozůstávala většinou z memorování životopisů nacistických prominentů: *Adolf Hitler, der Führer und Reichskanzler des Grossdeutschen Reiches, wurde in Braunau geboren... Reichsmarschall Herrman Göring hat sich im ersten Weltkrieg als Jagdflugzeugführer ausserordentlich ausgezeichnet*. Větší legrace byla *Die Rassentheorie*, vyučovaná v rámci dějepisu hodnou staropanenskou profesorkou, jejíž němčina byla tak ubohá, že -- ačkoli když mluvila česky, byla to prvotřídní učitelka -- nás poučovala pomalou četbou z cyklostylovaných stránek s mnoha příklady kuriózní výslovnosti. Rasová teorie byla za všechny drobné. Zjistili jsme, že Němci nejsou vůbec žádná „čistá“ rasa, nýbrž *eine Rassenmischung der besten germanischen und nordischen Elemente*: tedy rasový koktejl prvotřídní jakosti. „Čistá“ rasa byli židi. Ani kapka směsi s nějakou vznešenou krví jim nekolovala v žilách, vládli pouze cizopasným instinktem, chamtivostí a měli tlusté rty, jež slintaly, když žid spatřil árijské děvče.

Árijská děvčata se stala rovněž předmětem zájmu *Rassenforscherů*, rasových výzkumníků z *Institut für Rassenforschung*, umístěného v budově bývalé Filosofické fakulty University Karlovy v Praze poté, co nacisti universitu v roce 1939 zavřeli. Někdy v roce 1940 nebo 1941 dostaly všechny české patnáctileté Pražanky obsílku do Institutu, kde je vědci fotografovali bez šatů a přeměřovali jim hlavy, boky a nadra. Asi rok nato jsem při návštěvě Prahy koupil sadu fotografií nahých dívek od jednoho číšníka. S překvapením jsem mezi těmi stydlivě se tvářícími kráskami našel i svou sestřenicí. Rasová badatelé zřejmě nebyli povzneseni nad praktické využití svých teorií.

A byla to teda věda, ta rasová teorie! Učili jsme se, že nejušlechtilejší germánský kmen byli Vandalové, neboť ti nejlíp uchovali válečnické tradice prastarých mýtů. Vojenské triumfy Říma bylo dlužno připsat příměsi germánské krve v žilách legionářů. Táž krev představovala tu lepší ingredienci v tělesných šťávách Angličanů; svědčila o tom, například, nejdokonalejší Shakespearova hra *Kupec benátský*. Přes japonské spojence říše se teoretici přenesli poznámkou o „árijských Východu“, a uvnitř německého národa existovalo několik rasových typů. Naše hodná paní profesorka škobrtala přes dlouhá slova popisující ideální typ -- vysoký, blondatý, s úzkou lebkou a šedivýma očima -- a Lexa, jenž se pak stal neodmyslitelnou postavou v mých románech, se jakoby nevinně německy zeptal: „Proč je, prosím, paní profesorko, *der Reichspropagandaminister* pan doktor Josef Goebbels tmavovlasý a malý?“ Paní profesorku to zaskočilo, ale slíbila, že záhadu přešetří a vysvětlí nám ji příští hodinu. Dodržela slovo a vytrasila se s charakteristikou Dr. Goebbelse jako *nachgedunkelter Schrupfgermane*, což je nálepka, kterou nedovedu dobře přeložit. Snad „potomně ztmavlý scvrklýgermán“? Nám to však tehdy dalo popud ke hře, která spočívala v tom, že jsme dávali německy znějící jména našim vlastním „rasovým typům“: *Riesenbauchgermane* - gigantobřichatý Germán -- nebo učeněji *Rotundogermanus Goeringi* -- což bylo označení milého tlustého trumpetisty místního jazzového orchestru Miloslava Zachovaly, toho rasově smíšeného jazzmana, jenž se stal Bennem mých románů. Z knihy o Goebbelsovi, kterou jsem četl mnohem později, když jsem ghostwritoval autobiografii ministrovy slavné maitressy Lídy Baarové, jsem se dozvěděl, že *nachgedunkelter Schrupfgermane* byla přezdívka, již si pro ďábelského doktora vymysleli někteří méně ideologicky ortodoxní SAMani.

* * *

Takže i v těch krutých časech jsme měli legraci: měli jsme své swingbandy a město bylo plné líbezných horolezkyň. Když můj román *Prima sezóna* vyšel v Kanadě, našli se kritici pochybující o jeho autenticitě. To přece nesouhlasí, psali: on popisuje život pod nacisty téměř jako idylu, bez jakýchkoliv potíží a vlastně samou

srandu. De facto jako život kdekoli jinde na světě. Jednomu kritikovi připadaly občasné připomínky všudypřítomné nacistické hrozby „poněkud neorganické“.

Tenhle údiv myslím způsobilo zhlédnutí příliš mnoha hollywoodských kýčů o nacismu, pod jejichž vlivem kritik zapomněl na nepotlačitelnou schopnost mládeže užívat si života téměř za jakýchkoli okolností. Můj nebožtík přítel J. R. Pick napsal dokonce humoristický román o Terezíně, jenž fungoval jako vstupní brána do pekla Aušvicu, Majdanku, Treblinky. Jmenuje se *Spolek na ochranu zvířat* a vystupuje v něm skupina židovských mladíků a děvčat, kteří chytají a jedí psy a kočky esesáckých strážců, aby zvířátka ochránili před špatným vlivem jejich nacistických pánů. Je to samozřejmě šibeniční humor, ale humor to je. Většina předloh Pickových postav zahynula v plynových komorách. On sám přežil, ale ztratil polovinu plic. Zemřel na infarkt ve věku sedmapadesáti let.

Hrůzy Aušvicu přirozeně existovaly. Ale když člověku bylo šestnáct sedmnáct a nebyl žid, a proto mu nic bezprostředně nehrozilo, netrávil všecken čas přemýšlením o hrůzách. Mimoto byly znalosti o tom, co se děje v koncentracích, značně vágní. Nacisti dovedli držet věci v tajnosti. A jejich vláda v Čechách byla méně nápadně krvavá než v některých jiných okupovaných zemích. Čechy -- na rozdíl od Polska -- byly vysoce průmyslová země, proslulá svými zbrojovkami, a nacisti potřebovali udržet výrobu škodovackého tříúčelového děla, útočných obrněných vozů *Panzerjäger* a jiných plodů české zbrojařské představitosti. Boss české země, SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich, se vydával za přesvědčeného socialistu a ochránce dělnictva. Z těch všech důvodů nebyl teror v Čechách tak nevybíravý jako jinde -- samozřejmě s výjimkou času, kdy čeští a slovenští parašutisté z Anglie zabili přítele dělnické třídy.

Po té spektakulární události, snad nejbravurnější v druhé světové válce, lidé zprvu jásali. Pak se rozjel popravčí stroj -- asi pět tisíc lidí mu padlo za obět, jejich jména byla na červených plakátech vylepovaných každý den, po mnoho dnů, vesnice Lidice a Ležáky byly vyradýrovány s povrchu země, všichni muži starší patnácti let zastřeleni, ženy poslaly do Ravensbrücku, a malé děti odveklí do Německa, kde je adoptovaly německé rodiny. Skutečně apokalyptická doba -- ale s typickou českou tečkou na konci. Můj přítel Zdeněk Mahler zjistil, že jediný lidický muž, který masovou vraždu přežil, byl vrah, který v době holocaustu dosluhoval mnohaletý trest vězení. Byl to slušný člověk dobrého chování, který před mnoha lety zabil svou mladou manželku nikoli s rozmyslem, ale v záchvatu žárlivosti. Čeští vězeňští dozorci ho měli rádi a aby ho ušetřili šoku, neřekli mu, co se v Lidicích stalo. A zapomněli mu to říct, i když byl asi rok před koncem války propuštěn, takže nešťastník marně hledal svou zmizelou rodnou vesnici. Nakonec zjistil, co se stalo, a v hlavě mu přeskočilo. Odešel na gestapo a domáhal se popravy. Je lidický občan a muž starší patnácti let, a Němci přece s pravou pruskou důkladností zatklí všechny lidické občany mužského pohlaví nehledíce na to, kde v čase tragédie bydleli, a zastřelili je. Gestapáci pokládali zřejmého šílence za dobrý vtip, a přání mu nesplnili. Když byly po válce Lidice znova vybudovány a ženy, které nezahynuly v Ravensbrücku, se tam se svými novými manžely nastěhovaly (jejich vyhlídky na sňatek silně vzrostly, neboť se v čase všeobecné bytové krize staly majitelkami zbrusu nových rodinných domků), chudák vrah se přihlásil o dům. Rozzlobené ženy ho z vesnice vyhnaly, a brzo poté se prý upil k smrti.

* * *

Ano, ve dnech heydrichiády se život v Náchodě příliš nelišil od života ve varšavském ghettu. Ale jindy se žilo tak normálně, jak to jen šlo za války a v městě velice vzdáleném bojištím. Tu a tam gestapo někoho zatkló, obvykle nějakého intelektuála nebo bývalého důstojníka. Někteří se vrátili za několik měsíců -- mezi nimi i můj otec --, někteří až po válce. Mnozí se nevrátili. Ale smrt nebyla tak nevybíravá jako v Polsku nebo na Balkáně. Člověk se s obtížemi situace naučil žít, a bylo mu šestnáct sedmnáct. Totalitní režimy nejsou jenom krvavé, taky jsou pompézní. Pompéznost je vždycky směšná. Proto má každá krvavá diktatura svou směšnou stránku. Pamatujete se na *Paradeschritt* esesáckých jednotek? Na to absurdní mrskání nohama za zvuků lyrafónů? Když to lidé v Praze viděli poprvé, vybuchli ve smích, a některé hned sebrali, a někteří se nevrátili.

V roce 1943 jsem udělal maturitu -- tou dobou byla už škola tak zgermanizovaná, že i zkoušky z češtiny se musely skládat německy --, a tak jsem oficiálně dospěl současně s vyhlášením *Totaleinsatzu*, v jehož rámci všichni Češi obého pohlaví schopní fyzické práce byli odvedeni do zbrojních továren. „Všichni“ ve všech diktaturách znamená „kromě rovnějších mezi rovnými“, a ta větší rovnost se dá opatřit různými způsoby. Dosáhli jí zejména lidé, kteří věděli, na které dveře zaklepat, a měli dost předválečného koňaku, aby jim podplatili vlivné nácky nebo kolaboranty. Můj otec byl naneštěstí abstinent a kdykoli se pokusil zaklepat na nějaké dveře, vybral si vždycky ty špatné. Byl jsem tedy také odveden a měl jsem jet do Brém, tehdy jednoho z hlavních cílů leteckého kobercového bombardování. Jenže, jak praví české přísloví, kam čert nemůže, tam nastrčí ženskou. Nebo je sukničkář možná Pán Bůh. V náladě pod psa jsem se ubíral z krajského Arbeitsamtu v Hradci Králové s rozkazem hlásit se za tři dny k transportu do říše, když jsem se málem srazil s veselou manželkou jednoho vzdáleného příbuzného. Nevyznačovala se ani vzornou manželskou věrností, ani správným českým chováním, a toho dne se kompromitovala s jakýmsi chlapem v uniformě důstojníka německé branné moci. Aspoň to ale nebyl esesák. „Co tak zachmuřen, mladý pane?“ zeptala se mě škádlivě, a tak jsem jí řekl, co

je příčinou mé ponurosti a poněkud nevlídně jsem mrkl po jejím průvodci. „Zaplat' pánbůh, že to není zlomené srdce!“ zasmála se. „Tohle se dá zařídit. Jeď domů.“

A zařídila to. Nikdy jsem se jí nezeptal, jak to udělala, ale povedlo se. V životě jsem ji už pak neviděl, ale místo do Brém jsem nastoupil v Metallbauwerke Zimmermann und Schilling, v náchodské továrně, která vyráběla součástky do stíhaček Messerschmitt a Focke Wulf a vzduchové brzdy do střemhlavých letadel Stuka. Ani nevím, co se s tou mou „tetičkou“ stalo. Její manžel žil po válce sám.

Seslal toho sexy anděla strážce dobrý Bůh? Takoví andělé existovali. Jednu takovou jsem znal, bývala to místní rozhodnožka, hezká proletářská holka, která před prací na selfektoru v některé náchodské přádelně dávala přednost známostem s pány. Krátce před válkou svedla tlustého syna jednoho z otcových židovských přátel, vášnivého lovce zajíců. Sotva dosáhla postavení konvertované židovské dámy, vrátila se ke starému způsobu života. Postarala se o několik nejšťavnatějších skandálů ve městě, a tlustý lovec se proměnil v proslulého paroháče. Jenomže když přišli nacisti, lehkomyslná panička odmítla opustit manžela, ačkoliv dát se rozvést se židem bylo jednodušší než dát se ostříhat. Jinak se ovšem nepolepšila a k nemorálnosti a záletnictví přidala ještě hřích ložní kolaborace. Vídali jsme ji v elegantní kavárně Beránek ve společnosti pruských oficírů s pravítkem v zádech a s jizvami na tvářích, nestydatě se smála nad vzácným šampaňským pěnícím se ve sklenicích na mramorových stolcích, a lovec zatím nenápadně přežíval válku, ukryt v domečku rodičů podnikavé kurtizány: židé sezdání s árijci nemuseli do koncentráku. Přesto však všichni městští spravedliví se chystali na den osvobození, který oslaví mimo jiné také tím, že kurvičku ostříhají dohola. Asi měsíc před tím, než zbraně utichly, však dámička zmizela. Objevila se devátého května v otevřeném kočáře, po boku ošrámovaného a medailemi pokrytého důstojníka Rudé armády, rovněž s pravítkem v zádech. Zachránila tak své krásné dlouhé vlasy a s osvobozeným manželem se přestěhovali do Prahy, kde pak žili šťastně, a oba se, počítám, věnovali svým loveckým koníčkům.

C'est la vie. V létě 1943 jsem se stal hilfsarbeiterem v Metallbauwerke v Náchodě. Pro hýčkaného středostavovského mladíka, jehož jedinou fyzickou činností bylo do té doby mačkání klapky na saxofonu, to byl šok. Ale začala tím nová kapitola mého vzdělávání, které za pár let nato vyvrcholilo prezenční službou v armádě a udělalo mě tím, čím jsem: spisovatelem, jenž -- jak někteří čtenáři laskavě tvrdí (a já doufám, že nejsou zcela vedle) -- dovede stejně přesvědčivě vyportrétovat širokou škálu Čechů nejen obého pohlaví, ale také všemožného životního postavení.

Byla to jedinečná zkušenost. Pracovalo se v třináct a půlhodinových směnách, jež jsme se snažili strávit většinou na latríně, zčásti abychom unikli nudě spojené s masovou výrobou, zčásti abychom pro nacisty pracovali co nejméně. Společnost, která se shromažďovala v té zakouřené a smrduté místnosti, byla beztřídní amalgám všech tříd, ještě pestřejší než v kriminále: textilní dělníci, studenti, bankovní úředníci, krejčí, zahradníci, obchodníci, holiči, právníci, číšníci -- všichni přeškolení na svářeče, frézaře, zámečníky, obsluhovače vrtaček a *hilfsarbeitery*. Diskuse byly hluboké, živé a na spoustu námětů: občas to na tom sráči vypadalo jako ve filosofickém semináři.

Byla tam taky dojemná proletářská dívka, která pracovala na vrtačce a pomohla mi zbavit se břemene mladého muže. Taky mě málem stála život. Protože ve mně probudila pocit mužnosti, pokoušel jsem se chovat jako muž, což v těch dnech znamenalo chovat se jako válečný hrdina. Byla to velmi vlastenecká dívka a jsem si jist, že byla hotova za vlast bez velkých cavyků i zemřít. To jsem o sobě říct nemohl. Ale uvědomil jsem si to teprve poté, co jsem si vymyslel a provedl celkem chytrou sabotáž, do podrobností popsanou v *Příběhu inženýra lidských duší*, jejímž cílem bylo radikálně snížit palebnou sílu stíhačky Messerschmitt. Naštěstí sabotáž objevil český parták, který ji neoznámil gestapu, ale pokusil se zahladit po ní stopy. Bez jakýchkoliv řečiček mi vysvětlil, že moje pitomost by ze mě skutečně mohla udělat hrdinu, posvěceného smrtí na šibenici. Dostojevským jsem se nestal jen proto, že nemám Dostojevského talent. Ale můj smrtelný strach byl myslím stejně silný.

Zůstal jsem naživu. Ta dívka však nikoli. Zemřela na klasickou nemoc své třídy: na tuberkulózu. A brzo nato jsem se stal svědkem jiné smrti na tuberkulózu. Ale k tomu došlo až po válce, v líbezném, slunečném jaru 1945. Vypomáhal jsem v nemocnici, a tam umírala mladá vězeňkyně z Aušvicu. Zdálo se mi, že je to živoucí kostra. Pomocť už jí nešlo. Přežila celou tu hrůzu jen proto, aby zemřela v triumfální vůni šeriků toho jara, za všeobecného jásotu a dychtivého očekávání nádherných časů za znovunabyté svobody. Málem jsem si zoufal. Když jsem v noci ležel ve své pohodlné posteli, měl jsem intenzivní pocit, že nikdo nemá právo užívat si život, když v nemocnici, za antiseptickou zástěnou, dosud jakž takž žije ta kvintesence beznadějného smutku a pomalu, den za dnem umírá, až se ztratila do nicoty. Toho líbezného, smutného jara 1945 jsem se zapsal na lékařskou fakultu University Karlovy. Připadalo mi, jak jsem byl mladý a nevyhnutelně idealista, že pouze nezištná služba těm, kteří zoufale trpí, může ospravedlnit mé vlastní přežití. Velice málo mladíků, kteří se dali na medicínu, se miň hodilo pro to vysilující povolání. Moje služba bližním -- pokud to vůbec byla nějaká služba -- měla být úplně jiné povahy.

Náchod se stal svědkem patrně posledních bojů na konci války v Evropě. Desátého května se esesácký zadní voj armády maršála Schörnera rozhodl postavit na poslední odpor na předměstí města, aby způsobil poslední ztráty postupujícím předvojům ruské armády maršála Malinovského. Ta armáda byla ruská jen podle jména. Jistě, důstojníci vypadali a mluvili jako Rusové. Ale mužstvo byli odvedenci ze všemožných asijských republik Sovětského svazu.

Brzo bylo po boji, esesáky, kteří to přežili, Češi zuřivě zmasakrovali a za sovětským předvojem vjel do města tisíce a tisíce bryček tažených koňmi, následovaných stády ukořistěných koní. V životě jsem tolik koní neviděl. Přídělové lístky na maso, které konzumenta i za války opravňovaly k dvojité porci, jestliže si vybral koňské maso, stouply náhle prudce v ceně, jako když se na burze zblázní akcie. Půl kila koniny za stogramový kupón. Pak dvě kila. Pak pět. Potom patnáct. V prvních dnech po válce muselo moje rodné město pozítí ekvivalent čtyřnohých účastníků Kentuckého derby za celé století.

* * *

Ale v paměti mi neuvízla jenom umírající židovská dívka v nemocnici; mezi jasnými světly toho jara a léta byly i jiné stíny. O několik měsíců dřív, když se ještě válčilo, padl mi do rukou leták místní komunistické skupiny. Ten dokument nabádal soudruhy, aby se připravili na likvidaci „buržoázních odbojových skupin“, jen co bude po válce. Byl jsem členem jedné takové skupiny, a takhle jsem byl zasvěcen do marxleninské dialektiky. Byl to první článek, který jsem četl a kde se slova „buržoázní“ používalo jako synonyma pro „špatný, chybný, opovrženihodný“. Od té doby přijalo bezmyšlenkovitě tenhle význam starého slova příliš mnoho lidí na Západě. A přece, podle mého názoru -- a já mám nevyléčitelný sklon zakládat své názory na zkušenosti a na solidní četbě, nikoli na pověstech a ideologii -- není buržoazie o nic horší než která jiná třída. Mnoho věcí mě de facto činí náchylným k podezření, že střední třída, ne dost bohatá na to, aby upadla do rezignace, a ne dost chudá, aby zchátrala, je páteří každé společnosti. Víím o příliš mnoha lidech, kteří v hitlerovských letech, a pak zase v letech stalinských, čelili životu nebezpečným situacím s chladnou hlavou, s odvahou, připraveni k sebeobětování a se ctí. Znal jsem hezkou řádku navoněných dívek s nalakovanými nehty, vydechujících sladký půvab buržoazie, které odvážně přežily ponižující podmínky komunistických koncentráků. Nejsem z těch, kteří to slovo užívají jako synonymum.

A brzo se mi dostalo další lekce v dialektice. Stal jsem se redaktorem místního mládežnického týdeníku, vydávaného právě založeným Svazem české mládeže. Potají to byla od samého začátku komunistická organizace, ale navenek byla v roce 1945 pořád ještě nadstranická. Do prvního čísla jsem sepsal úvodník nazvaný „Good bye, mr. Churchill“, nadšený paján na velkého válečného vůdce, jenž právě prohrál -- pro mne nepochopitelně -- první poválečné volby. Do druhého čísla jsem přispěl „kritickým“ rozbořem mladého místního malíře, zaměřujícího se na expresionistické portréty dívek, mezi nimi mých dvou velkých, ale bohužel platonických lásek, Ireny a Marie. V článku jsem umění definoval jako lásku, inspirovan jemnými barvami Mariina portrétu, který byl skutečně plodem lásky. Stejně jako já i malíř schnul touhou po nepřístupných rtech barvy zralých jahod, jež zdobily líbeznou tvář té veselé, ale slušné katolické dívčiny. Než vyšlo třetí číslo, pozvali si mě na ústředí Svazu do Prahy, kde mi několik podmrčených funkcionářů vysvětlilo, že Churchill je válečný štváč a reakcionář a že umění není láska, ale třídní boj. Naneštěstí pro ně -- naštěstí pro mě -- já tu charakteristiku Churchilla coby válečného štváče už četl -- ve vývěsní skřínce náchodského Hitlerjugend. Tahle náhodička mi do hlavy nasadila cosi na způsob rovnítka mezi komunismem a nacionálním socialismem, jež jsem z mysli nikdy nedokázal vymazat -- patrně proto, že skutečnost se vymazat nedá. A to byl konec mé kariéry svazáckého redaktora.

* * *

Na lékařské fakultě jsem vydržel přesně jeden semestr. Namemorovat se latinská jména všech kostí v těle se ukázalo jako nedosažitelný cíl. Přestoupil jsem na filosofii, kde se člověk může vykecat z jakéhokoliv problému a úspěšně zdolat zkoušky, ačkoliv toho ví tolik jako Sókratés. Místo abych chodil na přednášky -- na kolokvia stačilo vypůjčit si poznámky od pilných kolegů --, vrhl jsem se do víru velkoměsta. Také jsem začal vážně psát a učinil jsem několik objevů. Mými mentory byli prodavačka, která si říkala Maggie, a Ernest Hemingway.

Třebaže jsem si, mezi jinými kursy, zapisoval také fonetiku přednášenou slavným profesorem Trnkou, jedním ze zakladatelů Pražského lingvistického kroužku, byla to velkolepě upovídaná Maggie, kdo mě přivedl k poznání, že jazyk, jakým se skutečně mluví, se značně, někdy radikálně liší od toho, co stojí na tištěné stránce -- anebo aspoň v těch dnech se to lišilo. Rozdíl je -- anebo byl -- mnohem větší než v pomarktwainovské americké angličtině. Maggie byla rozená *raconteuse*, neschopná vyprávět jinak než v dramatických scénách. Její základní vyprávěcí způsob spoléhal na časté užívání slovesa „povídat“, jež bez výjimky uvádělo její mistrovské interpretace konfliktních dialogů: „Já povídám -- von povídá“. Jenže ona zhustila tříslabičné slovo na jeho pouhou esenci a spojila je se zájmenem v jediné slovo: „Jápám -- vonpá.“ Podoben Archimedovi, vyskočil jsem nahý z tísnivého korsetu klasického českého usu a vyrobil jsem román nazvaný *Věk nylonu*. Na papíře vypadal

jako fonetické transkripce Daniela Jonese. Když jsem zjistil, že pro nosovku „ng“ není v češtině písmeno, uvažoval jsem dokonce, že Jonesovu abecedu skutečně použiju, ale ten přeintelektualizovaný nápad jsem opustil. Výsledek byl přesto sotva čitelný text. Vyprávěl -- s tisíci apostrofy -- o milostné aféře universitního studenta a prodavačky; jak vidno, obsah toho formálního experimentu byl rovněž realistický. A pak jsem si přečetl *Sbohem, armádo!*.

* * *

V těch mých mnoha fragmentárních hollywoodských románech jsem byla docela dobrý -- jako každý mladý adept prózy -- v přírodních popisech a ve vytváření nálad, převážně chmurně sentimentálního druhu. Moje evokace nespátřeného Los Angeles trumfnil snad jenom Raymond Chandler, který tam žil. Ale když přišlo na dialog -- well, moje postavy mluvily jak pimprlata a poučovaly jedna druhou s životností figurin z výkladní skříně. Nad stránkami Hemingwaye jsem si uvědomil, že lidé mohou mluvit o veskrze nedůležitých věcech, a přesto jejich rozhovor může být zajímavý, úchvatný, plný nuancí, a když se nad tím zamyslíte, vlastně docela hlubokomyslný. Takže Hemingway mě naučil psát dialog a Maggie mě obeznámila s užitím hovorové řeči. Ukázalo se, že lekce té dívky byla pro mne osudnější, neboť nakonec vyústila v obvinění, že imituju naturalisty, jako byl Louis Ferdinand Céline, a že jsem neuctívám k mateřštině.

Můj vstup na pražskou literární scénu undergroundového druhu připravila však poezie, nikoli próza. V roce 1945 jsem sepsal dlouhou whitmanovskou báseň nazvanou *Nezoufejte!*, kterýžto titul jsem si vypůjčil z verše surrealistického básníka Jindřicha Heislara. Byla to po všech stránkách značně nepůvodní báseň, a poslal jsem jí do jakési básnické soutěže v roce 1946. Namísto ceny dostal jsem dopis od Františka Halase, jenž vyslovil přání, abych ho navštívil.

Halas byl pro mne sotva menší básník než, řekněme, William Carlos Williams nebo W. H. Auden. Ale protože dělal své rýmované zázraky v malém, neznámém jazyce a překladatelé s básnickým talentem T. S. Eliota a s intimní znalostí češtiny jsou vzácní jako šafrán, na mezinárodní scéně je Halas nikdo. Pro českou poezii a pro mě osobně to však byl... Třesoucím se hlasem smluvil jsem si schůzku přes básnickou sekretářku, a několik dní nato jsem vstoupil do jeho kanceláře na nejistých nohách. Obecným údělem básníků bývá, že na živobytí si musejí vydělávat jako byrokrati, a Halas nebyl žádná výjimka. Začal tím, že mi sdělil, že mou báseň nedoporučil na žádnou z cen -- a já ho přerušil: „Já jsem si nikdy nemyslel, že by to mělo vyjít!“ Byla to přirozeně průhledná lež. Halas na mě pohlédl poněkud posměšně a pak řekl: „Jen nepovídejte! Jednou ta deflorace přijít musí.“ Ta věta z jeho něžných rtů mě umlčela a on pokračoval: obával se, že kdyby ta báseň vyšla, roznesou mě na kopytech kritici jak zleva, tak zprava.

Je docela možné, že mi tím chtěl neudělení ceny jenom osladit. Buď jak buď, já mu tenkrát nerozuměl. Vždyť jsem se přece v té básni jenom snažil popsat svět, jak jsem jej viděl! Vyznával jsem tehdy skutečně prostoduchou estetiku. Jak jsem byl nezkušený, neměl jsem ponětí, že prostý realismus je to poslední, co ideologicky zaměření kritici chtějí. A v těch dnech byla naprostá většina kritiků ideologicky zaměřena. Jejich pojetí spisovatelova námětu -- světa a lidského života na světě -- byla kombinace idealizace a diabolizace. Skutečnost nebyla jejich přítelkyně. Ona nikdy není. Nikdy se neshoduje s jejich vizí.

To byla moje třetí velká literární lekce: bez vlastní viny a bez přičinění jsem očividně krácel po jakémsi laně, jež se nezamlouvalo levici ani pravici. Halas mluvil z osobní zkušenosti. Byl to jeden z těch laskavých, ale nepevných katolíků, kteří, vedeni skutečným sociálním citem v letech velké krize, vstoupili do komunistické strany. Na podzim 1947, vycestoval, poprvé a naposled, do Sovětského svazu. Vrátil se jako zlomený, zoufalý člověk. Dva roky nato, jenom několik měsíců po puči z roku 1948, zemřel. Před smrtí napsal závět', jež v padesátých letech kolovala v podzemí a o mnoho let později byla zveřejněna v cizině. Je to vášnivá zpověď o velké chybě, kterou udělal, a hořká kritika absurdního snu o spravedlnosti zvaného komunismu.

* * *

Halas také zanechal své poznámkové bloky svému příteli a faktotum, literárnímu a výtvarnému kritikovi Jindřichu Chalupeckému. V jednom napsal několik poznámek o mně a o mé básni. Takže jsem dostal nový dopis, tentokrát od Chalupeckého, jenž mě zval, abych přišel na neformální shromáždění několika přátel v bytě básníka Jiřího Koláře.

Tak jsem se stal členem jednoho z velmi mála podzemních literárních kroužků v padesátých letech -- v té době, kdy se věšelo a kdy Sověti spravovali české uranové doly. Pro šibenici se člověk kvalifikoval, buď že proti novým diktátorům skutečně něco dělal -- pokoušel se například pokračovat v činnosti zakázané Národně socialistické strany jako Milada Horáková, jediná Češka, kterou její vlastní lidé kdy pověsili za politické „zločiny“ --, anebo že byl žid a zastával vysoké stranické postavení, takže zlým očím Stalina a jeho českých pochlebovačů byl nápadný -- jako Rudolf Stránský a jeho „sionističní spolupiklenci“. Pro uranové doly stačila obyčejná smůla. Dvakrát nebo třikrát jsem měl štěstí, zatímco jiné zatkli.